

ОСОБЛИВОСТІ СПІЛКУВАННЯ МОЛОДШИХ І СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ В РІЗНИХ ВИДАХ ДІЯЛЬНОСТІ

Вступ. Законом України «Про дошкільну освіту» затверджено ідею модернізації першої освітньої ланки, що передбачає удосконалення її змісту, гуманізацію цілей та принципів, осучаснення навчально-виховних технологій. На розв'язання цих завдань спрямовано зміст Базового компоненту дошкільної освіти в Україні, в коментарі до якого зазначено, що «можливість перебування в різновіковій групі, набуття досвіду взаємодії з молодшими та старшими за себе дітьми сприяють соціальній компетентності дитини» [1].

Однак ще не достатньо уваги приділяється вивченню даного питання свідченню цього - аналіз психолого-педагогічної літератури. В дослідженнях О. Вовчик-Блакитної, Т.М. Ковальнової, В.В. Авраменко, Є. Герасимової розкриваються психологічні особливості міжособистісних стосунків старших дошкільників з молодшими дітьми. В нашому дослідженні ми більш детально зупиняємося на психологічних особливостях спілкування дітей 5–7 років в умовах різновікової групи [2, 3, 4].

Мета даної статті – розглянути найсприятливіші для різновікового спілкування дошкільників види діяльності та фактори які впливають на бажання дітей спілкуватися з партнером іншого віку.

Методика дослідження. Щоб вивчити психологічні особливості спілкування дітей різного віку, ми створювали спеціальні експериментальні ситуації, які були доступні й зрозумілі як дітям п'ятого року життя, так і старшим дошкільникам. Право самостійного вибору спільної діяльності з партнером іншого віку експериментатор надавав двом дітям, незалежно від їх віку, що передбачало можливість альтернативи. Дошкільникам пропонувалося п'ять експериментальних завдань; ділове спілкування в спільній діяльності з партнером (гра «Дзеркало» і малювання листівок), пізнавальне спілкування під час розгляду та обговорення нових книжок, дидактичних настільно-друкованих ігор; бесіди на особистісні теми (особистісне спілкування). З ко-

жною дитиною проводилися 4 досліді в ситуації спілкування з різними партнерами, що дало змогу отримати надійні данні і виключити випадкові коливання в поведінці партнерів по спілкуванню. Всі експериментальні ситуації передбачали активне спілкування і взаємодію двох партнерів. Дітям пропонувалося пограти в гру «Виконання бажань». Правила гри були такі: якщо партнери погоджувалися на спілкування, вони разом з експериментатором ішли до іншої кімнати, де на столиках були окремо розкладені нові книжки; папір, олівці, фломастери, фарби; настільно-друковані ігри. Експериментатор нагадував дітям, що кожен з них може загадати партнеру одне з перелічених бажань: пограти разом у гру «Дзеркало» (гра дітям добре знайома), намалювати удвох одну листівку, вибрати одну настільно-друковану гру і разом пограти в неї, вибрати цікаву книжку і разом розглянути її, поспілкуватися з партнером на будь-яку тему.

В процесі експерименту ми фіксували, який вид діяльності найчастіше обирають діти для спілкування з молодшим чи старшим партнером; їх реакцію на пропозицію експериментатора пограти вдвох у гру «Виконання бажань»; інтерес і увагу до партнера іншого віку; бажання чи небажання продовжити спілкування.

Результати дослідження та їх обговорення. Експеримент показав, що в 58,3% дошкільників відмічається стійке бажання спілкуватися з дітьми іншого віку. Так, 37,5% дітей не відмовлялося від спілкування з молодшим чи старшим партнером жодного разу, у 20,8% дітей тільки одна відмова від спілкування. Причому найбільша кількість дітей, які бажали спілкуватися з партнером іншого віку, зафіксована в шестирічок (40% - жодного разу не відмовилися від спілкування і 30% - один раз). Серед дітей сьомого і п'ятого року ця кількість дещо нижча: 33,3% дітей сьомого і 37,5% - п'ятого року жодного разу не відмовилися від спілкування, 16,7% (7-й рік) і 12,5% (5-й рік) відмовилися від спілкування один раз.

Слід зауважити, що дівчатка більш зацікавлені в різновіковому спілкуванні ніж хлопчики. Так 50% з них не відмовилися від спілкування жодного

разу і 25% мали тільки одну відмову. Кількість хлопчиків, бажаючих вступити в різновікове спілкування, значно нижча: 25% постійно виявляли бажання спілкуватися і 16,7% відмовлялися від спілкування один раз. (див. табл. 1)

Таблиця 1

Бажання дитини спілкуватися з партнером іншого віку, (%)

Досліджувані		Стійке бажання (не більше однієї відмови)		Не стійке бажання (від двох до трьох відмов)		Не бажання вступати у спілкування 4 і більше відмов
		Жодної відмови від спілкування	одна відмова	Не біль- ше двох відмов	Не біль- ше трьох відмов	
Всього		37,5	20,8	25,1	8,3	8,3
З них	Хлопчики	25,0	16,7	41,7	8,3	8,3
	Дівчатка	50,0	25,0	8,4	8,3	8,3
З них	7-й рік	33,3	16,7	16,7	33,3	-
	6-й рік	40,0	30,0	30,0	-	-
	5-й рік	37,5	12,5	25,0	-	25,0

У 41,7% дітей відзначалося нестійке бажання вступати в спілкування з партнером іншого віку. Вони відповідали відмовою на пропозицію експериментатора пограти в гру «Виконання бажань» з партнером іншого віку два і більше разів. Найчастіше відмовлялися діти з різницею у два роки (дві відмови у 16,7% дітей сьомого і у 25% - п'ятого року, три відмови в 33,3% дітей сьомого року, більше трьох відмов у 25% - п'ятого року). Відмову дітей можна пояснити попереднім негативним досвідом спілкування, коли, з одного боку, ініціатива молодшого подавлялася старшою дитиною і її сприймали тільки як об'єкт спілкування, а, з другого, - коли старша дитина очікувала відповідної для її віку активності й ініціативи від молодшого партнера, що зазвичай було не під силу останньому.

У хлопчиків відзначалась значно вища кількість відмов від спілкування з партнером іншого віку, ніж у дівчат. Так, двічі відмовлялися від спілкування 41,7% хлопчиків (дівчат - тільки 8,4%). Три і більше відмов у хлопчиків і в дівчат складають однакову кількість – 8,3%. На бажання дітей вступати в різновікове спілкування чи відмовитися від нього впливала наявність у партнерів невербальних засобів у налагоджені контактів: посмішка, погляд, жести,

міміка, які були стимулом для прийняття рішення дитиною що до подальшої участі в спільній діяльності з даним партнером.

Наслідування партнера в процесі спілкування відмічалось в 45,8% експериментальних ситуацій. Безумовно, чим молодшою була дитина, тим частіше вона наслідувала старшого, більш досвідченого партнера. Так, діти п'ятого року наслідували старших дітей у 59,4% ситуацій, особливо семирічок, діти шостого року - в 42,5% ситуацій, а діти сьомого року - в 33,4% ситуацій. Спостерігалось також наслідування молодшого на два роки партнера у випадках, коли він краще, ніж старша дитина виконував якесь завдання. Наслідування партнера характерне, як для дівчат, так і для хлопчиків: 48% ситуацій у дівчат, і 43,7% - у хлопчиків. (Табл. 2)

Про інтерес і увагу до партнера іншого віку свідчило і бажання дитини продовжити спілкування з ним після завершення експериментального завдання. Таке бажання відзначалось в 44,8% експериментальних ситуацій. Причому, чим старшою була дитина, тим частіше вона хотіла продовжити спілкування. Цьому сприяв також і інтерес до діяльності, яку дитина самостійно обирала. Порівняємо: у дітей сьомого року життя бажання продовжити спілкування з партнером виникало в 54,1% ситуацій, у дітей шостого року – в 45% і в дітей п'ятого року – в 37,5% ситуацій. У дівчаток інтерес до партнера іншого віку був вищим ніж у хлопчиків, тому і бажання продовжити спілкування з ним після завершення експериментального завдання виникало в 52,1% ситуацій, тоді як у хлопчиків в 37,5% ситуацій. (див. табл. 2)

Таблиця 2

Інтерес і увага до партнера іншого віку, (%)

Досліджувані		Наслідування партнера	Бажання продовжити спілкування з партнером після завершення експериментального завдання	Бажання продовжити діяльність без партнера
Всього		45,8	44,8	17,7
З них	Хлопчики	43,7	37,5	18,7
	Дівчатка	48,0	52,1	16,7
З них	7-й рік	33,4	54,1	20,8
	6-й рік	42,5	45,0	17,5
	5-й рік	59,4	37,5	15,6

Про відсутність інтересу до партнера іншого віку, незадоволення від спілкування з ним свідчив факт відмови від подальшого спілкування, але з можливістю самостійного продовження розпочатої діяльності. Таке бажання в дітей виникало в 17,7% експериментальних ситуацій. Чим старшою була дитина, тим частіше вона хотіла продовжити цікаву для неї діяльність без партнера, який, на її думку, тільки заважав або взагалі був зайвим, оскільки краще виконувати завдання без нього. Так, діти сьомого року хотіли продовжити діяльність без партнера в 20,8% експериментальних ситуацій, діти шостого року – в 17,5%, діти п'ятого року – в 15,6% ситуацій. Серед них: хлопчики – у 18,7% ситуацій, дівчатка – в 16,7% ситуацій.

На успішне спілкування дітей різного віку великий вплив має організація цікавої спільної діяльності, тому в рамках нашого експерименту ми намагалися з'ясувати, який вид діяльності найбільш сприятливий для такого спілкування і які експериментальні ситуації найчастіше обирають дошкільники для спілкування з молодшими чи старшими партнерами. З цією метою окремо фіксували, яку діяльність в експериментальних ситуаціях найчастіше обирають діти для спілкування. Експеримент показав, що в умовах різновікової групи перевага надається діловому спілкуванню – 49,4% виборів. З них: під час гри «Дзеркало», яка передбачає невербальне спілкування, - 30% виборів, малювання листівок – 19,4% виборів. На друге місце за кількістю виборів посіло пізнавальне спілкування – 39,3% виборів: дидактичні настільно-друковані ігри – 27,1%, розгляд та обговорення книжок – 12,2%. Особистісне спілкування обиралося найменше – лише 11,3%. Слід зазначити, що вибір діяльності, на тлі якої відбувалося спілкування значною мірою залежало від віку і статі дітей (Табл. 3). Так, діти сьомого року життя для спілкування з молодшими партнерами найчастіше обирають малювання листівок – 33% виборів і дидактичні настільно-друковані ігри – 21%. Дещо менше – «Дзеркало» – 17% виборів, розгляд і обговорення книжок – 16,5%, бесіди на особистісні теми – 12,5%.

Вибір моделі спілкування дітьми різного віку, (%)

Моделі спілкування		Процентне відношення кількості виборів					
		Всього виборів по різновіковій групі	З них				
			дівчатка	хлопчики	7-го року життя	6-го року життя	5-го року життя
Ділове спілкування		49,4	54,0	44,8	50,0	50,0	48,2
Під час	гри «Дзеркало»	30,0	39,2	20,8	17,0	34,5	38,5
	виготовлення листівок	19,4	14,8	24,0	33,0	15,5	9,7
Пізнавальне спілкування		39,3	36,0	42,6	37,5	38,4	42,0
Під час	розгляду і обговорення книжок	12,2	16,0	8,4	16,5	10,1	10,0
	дидактичних ігор	27,1	20,0	34,2	21,0	28,3	32,0
Бесіди на особистісні теми		11,3	10,0	12,6	12,5	11,6	9,8

У дітей шостого року життя переважає спілкування під час гри «Дзеркало» – 34,5% виборів і настільно-друкованих ігор – 28,3%. Малювання листівок отримало 15,5% виборів, бесіди на особистісні теми – 11,6%, а розгляд і обговорення книжок – 10,1% виборів. Діти 5-го року життя віддали перевагу грі «Дзеркало» - 38,5%, а дидактичним настільно – друкованим іграм - 32% можливих виборів. Спілкування під час розгляду й обговорення книжок спостерігалось лише 10% виборів, бесід на особистісні теми – у 9,8% виборів, малювання листівок – 9,7%. Разом з тим можна було помітити, що ділове спілкування отримало майже однакову кількість виборів у всіх дітей не залежно від їх віку, і є однаково бажаним для них (50% виборів у дітей шостого і сьомого року і 48,2% у дітей п'ятого року). Однак діти сьомого року надають перевагу діловому спілкуванню при малюванні листівок, а діти шостого і п'ятого грі - «Дзеркало». Чим молодша дитина, тим більше вона зацікавлена пізнавальним спілкуванням зі старшими партнерами в ході настільно-друкованих ігор (32% виборів у дітей п'ятого року, 28,3% - у дітей шостого року і 21% - у дітей сьомого року). Крім того, дівчатка зорієнтовані на спілкування, в ході якого можна одержати максимальне емоційне задоволення, в нашому випадку це гра «Дзеркало» - 39,2% виборів, а хлопчики - на пізнава-

льне спілкування під час настільно-друкованих ігор – 34,2%. Майже однаково зацікавлені в особистісному спілкуванні з партнером іншого віку і дівчатка (10% виборів), і хлопчики (12,6% виборів).

Отримані результати дають можливість дійти такого висновку:

- на успішне спілкування дітей різного віку великий вплив має організація цікавої спільної діяльності; особливо сприятливими для спілкування в діадах є дидактичні настільно-друковані ігри та гра «Дзеркало» (найбільша кількість виборів дітей);
- 58,3% вихованців різновікових груп мають стійке бажання спілкуватися з дітьми іншого віку в різноманітних видах діяльності;
- на різновікове спілкування більш зорієнтовані діти шостого року життя (порівняно з дітьми сьомого і п'ятого року), дівчатка (не залежно від віку), тому різновікові групи бажано комплектувати з рівною кількістю дітей протилежної статі;
- на бажання дітей вступати в різновікове спілкування чи відмовитися від нього впливає наявність у партнерів невербальних засобів налагодження контактів: посмішка, погляд, жест, міміка, які є стимулом для прийняття рішення про подальшу участь у спільній діяльності з даним партнером;
- чим молодша дитина, тим частіше вона наслідує старшого, більш досвідченого партнера по спілкуванню;
- чим більша різниця у віці, тим вірогідніша відмова дітей від спілкування і спільної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коментар до базового компонента дошкільної освіти в Україні: Наук.-метод. посіб. /Наук. ред. О.Л. Кононко. – К.: Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003 – 243 с.
2. Смольникова Г.В. Створення умов для гармонійного спілкування дітей у різновікових групах //Дошкільне виховання, 2000, №11 – С. 10-11.

3. Смольникова Г.В. Вплив спілкування дошкільників різного віку на розвиток дитини як особистості. Психологія. Збірник наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, Випуск 18, 2002. – С. 142-149.
4. Смольникова Г.В. Методика вивчення спілкування дітей в умовах різновікової групи дошкільного навчального закладу. Збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. /За ред. Максименка С.Д. – К.: 2003, т. V, ч. 1. – С. 233 – 242.
5. Смирнова Е.О. Особенности общения с дошкольниками–М.: «Академия», 2000 – 160 с.